

УДК 9 94

Dorota Cabaj

Zmiana sytuacji prawnej Kościoła Katolickiego w Polsce na podstawie konkordatów z 1925 oraz 1993 roku

Дорота Цабай

Зміна правового становища Римсько-католицької церкви в Польщі на основі конкордатів з 1925 і 1993 рр.

Розглянуто проблему формування правового становища Католицької церкви в Польщі протягом багатьох років. Першу угоду II Речі Посполитої зі Святим Престолом підписано вже 1925 р., і тільки через 68 років – другу, 1993 року. Представлено положення про конституцію 1921 року, що дало юридичні підстави для роботи над текстом першого конкордату. Крім того, описуються деякі припущення Другого Ватиканського собору, який реформував нинішню позицію Католицької церкви у певних питаннях. На окремих статтях двох угод, укладених між Республікою Польща та Святим Престолом, буде представлено вплив історичних умов на конкордати. У статті також будуть представлені рішення, які ідентичні в обох конкордатах, і деякі юридичні питання щодо конкретних обговорюваних документів.

Ключові слова: Конкордат, Другий Ватиканський собор, Святий Престол, Католицька церква, Польща

Dorota Cabaj

Change of legal status of Catholic Church in Poland based on the 1925 and 1993 concordats

The problem of formation of the legal status of the Catholic Church in Poland for many years is examined. The first agreement of the Republic of Poland with the Holy See was signed already in 1925, another only after 68 years, in 1993. The regulations of the March 1921 constitution, which gave legal grounds for the work on the text of the first concordat, are presented. In addition, some assumptions of the Second Vatican Council, which reformed the current position of the Catholic Church in certain matters, are described. Based on selected articles from two agreements concluded between the Republic of Poland and the Holy See, the influence of historical conditions on the concordats is presented. Solutions that are identical in both concordats

and those that appear only in one of them are presented. Also some legal issues regarding these specific contracts are highlighted.

Keywords: concordat, Second Vatican Council, Holy See, The Catholic church, Poland

Konkordat jest umową zawieraną przez Stolicę Apostolską z danym państwem, mającą na celu uregulowanie w nim sytuacji prawnej Kościoła katolickiego. Prawnicza, współczesna definicja funkcjonująca w nauce określa go jako “dwustronną umowę między Stolicą Apostolską i najwyższymi organami władzy państwowej, zawartą zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, na zasadzie partnerstwa, regulującą sprawy będące przedmiotem zainteresowania obu stron, bez względu na zakres regulowanych spraw, wywierającą skutki prawne dla obu stron” [1]. Należy zaznaczyć, iż zgodnie z art. 361 Kodeksu Prawa Kanonicznego przez Stolicę Apostolską rozumieć należy nie tylko Biskupa Rzymskiego, lecz ”o ile nie wynika nic innego z natury rzeczy lub z kontekstu Sekretariat Stanu, Radę Publicznych Spraw Kościoła, jak również inne instytucje Kurii Rzymskiej” [2]. Warte podkreślenia jest także to, iż wymieniona w konkordacie jako strona, Stolica Apostolska nie jest tożsama z Miastem-Państwem Watykan.

Historia zawierania umowy między papieżem a przedstawicielem danego państwa, sięga XII wieku. Pierwszym udokumentowanym aktem prawnym tego typu była ugoda podpisana w 1122 roku w Wormacji między papieżem Kalikstem II a cesarzem Henrykiem V. Niektórzy badacze uznają wyżej wymienioną ugodę za pierwszy powszechnie znany konkordat [3].

Ciekawym przykładem konkordatu zawartego przez stronę polską jest ten podpisany 10 lipca 1937 roku we Wschowie, który jednak porusza jedynie sprawę opactw znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej, nie regulując całości spraw Kościoła katolickiego w Polsce [4].

Po odzyskaniu w 1918 roku przez Polskę niepodległości pojawił się problem ujednoczenia prawa, które w każdym z trzech zaborów

było inne. Również sytuację prawną Kościoła katolickiego określały ustawy austriackie, rosyjskie i pruskie. W tej sytuacji konieczne stało się jak najszybsze ujednoczenie prawa. W roku 1921, po dwuletnim okresie prac parlamentarnych, uchwalona została konstytucja, zwana później małą konstytucją. Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w niej zwarta była kompromisem między postulowanym przez ośrodki lewicowe, rozdzieleniem państwa od Kościoła oraz wprowadzeniem świeckiego państwa a proponowanym przez partie prawicowe, wprowadzeniem państwa wyznaniowego z ustanowieniem katolicyzmu jako religii państwowej [1].

Ustawa zasadnicza z dnia 17 marca 1921 roku gwarantowała wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania oraz wolność prywatnego oraz publicznego wyznania wiary (art. 111). Jednocześnie wyznaczono granicę tej wolności zaznaczając, iż jej wykonywanie nie może być sprzeczne z porządkiem oraz obyczajowością publiczną. A także zakazano uchylania się od obowiązków publicznych w powodów religijnych oraz wskazano, iż nie można jej używać w sposób sprzeczny z ustawami (art. 111–112). Kolejnym prawem, które ustawodawca wprowadził był zakaz zmuszania kogokolwiek do uczestnictwa w obrzędach o charakterze religijnym, jedynym wyjątkiem od tej zasady były osoby znajdujące się pod władzą rodzicielską lub opiekuńczą (art. 112) [5].

Ustawodawca nie tworząc państwa wyznaniowego, gwarantował jednak szczególną pozycję Kościołowi katolickiemu zaznaczając, iż jako, że jest to wyznanie większości obywateli ”zajmuje naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań” (art.113). W dalszej części artykułu ustawodawca wyraźnie zazaczył, iż Kościół rządzi się własnymi prawami i w przyszłości przewidziana została umowa, dokładnie określająca jego status w Państwie. Ponadto Państwo zagwarantowało w konstytucji każdemu związkowi wyznaniowemu szereg praw m.in. posiadania, nabywania i rozporządzania swym majątkiem zarówno ruchomym jak i nieruchomym (art. 113) [6].

Regulacja Konstytucji marcowej dotycząca uregulowania sytuacji prawnej Kościoła katolickiego na mocy oddzielnej umowy, dała prawne podstawy do prowadzenia prac nad tekstem przyszłego konkordatu. Należy jednak zaznaczyć, iż sam pomysł powstania takiego aktu oraz pewne rozmowy były przeprowadzane już wcześniej, pisze o nim m.in. w swoich wspomnieniach Maciej Rataj, pełniący od 24 lipca 1920 roku stanowisko Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w rządzie Wincentego Witosa [7].

Prace nad właściwym tekstem konkordatu rozpoczęły się wiosną 1921. Prowadzone były przez wyżej wspomnianego Macieja Rataja, który zaprosił do współpracy m.in. Władysława Abrahama, cenionego specjalistę zajmującego się historią prawa zarówno polskiego jak i kościelnego czy biskupa Adolfa Szelążka. O postępach w pracy informowany był także Nuncjusz Stolicy Apostolskiej w Polsce Ambrogio Damiano Achille Ratti [8]. Negocjatorem został były Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, profesor ekonomii Stanisław Grabski. Ze strony Stolicy Apostolskiej natomiast rozmowy prowadził kardynał Francesco Borgognini Duca [9].

Konkordat podpisany został w Watykanie 10 lutego 1925 roku. Sygnatariuszami byli: z ramienia strony polskiej Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Stanisław Wojciechowski, natomiast Watykan reprezentował Papież Pius XI. Pełnomocnikami zostali kardynał Piotr Gasspari, Sekretarz Stanu oraz Ambasador Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej Władysław Skrzyński i Poseł na Sejm polski, były Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisław Grabski. Tekst, składający się z 27 artykułów oraz z Załącznika napisany został w dwóch językach – polskim oraz włoskim. Cel konkordatu został jasno określony w preambule jako ”określenie stanowiska Kościoła Katolickiego w Polsce i ustalenie zasad, które w godny i trwały sposób kierować będą sprawami kościelnymi na ziemiach Rzeczypospolitej” [10].

Artykuły konkordatu zapewniały pełną wolność Kościoła katolickiego w Państwie Polskim (art. I). Gwarantowały swobodne kon-

taktowanie się biskupom, duchowieństwu oraz wiernym ze Stolicą Apostolską (art. II). Ponadto zakładały obecność w Rzeczypospolitej Polskiej Nuncjusza Apostolskiego oraz analogicznie Ambasadora Rzeczypospolitej w Stolicy Apostolskiej (art. III) [9].

Konkordat gwarantował duchowieństwu specjalną uprzywilejowaną pozycję, co zostało wprost zawarte w art. V w słowach, iż ”w wykonywaniu swych urzędów cieszyć się będą szczególną opieką prawną”. Zostały zagwarantowane im liczne przywileje – zwolnienie z sądowego zajęcia części uposażenia czy z pełnienia obowiązków takich jak występowanie w roli sędziów przysięgłych. Również w przypadku aresztowania lub uwięzienia osoby duchownej, władze państwowe zobowiązane zostały do traktowania ich z szacunkiem należnym ich stanowisku. Natomiast w przypadku skazania mieli oni odbywać karę pozbawienia wolności w specjalnych, odosobnionych pomieszczeniach. Jedynym wyjątkiem była sytuacja pozbawienia osoby skazanej godności kościelnej. Kara aresztu była możliwa do odbycia w klasztorze lub innym domu zakonnym (art. XXII) [9].

Państwo gwarantowało nienaruszalność kościołów, kaplic i cmentarzy. (art. VI). Oraz zobowiązało się do udzielenia pomocy w wypełnianiu zarówno dekretów kościelnych jak i postanowień (art. IV) [9].

Ciekawymi artykułami konkordatu były te odnoszące się do obowiązków duchowieństwa względem Państwa. Postanowiono o obligatoryjnym odmawianiu modlitwy liturgicznej podczas każdego niedzielnego nabożeństwa oraz w dniu Święta 3 maja za pomyślność Ojczyzny oraz jej Prezydenta (art. VIII). Choć prawo wyboru biskupów oraz arcybiskupów należało do Papieża, zobowiązał się on przy ich nominacji do zwrócenia się do Prezydenta z pytaniem, czy dostrzega on jakieś przesłanki natury politycznej, które mogłyby uniemożliwić objęcie przez nich stanowiska (art. XI). Wartym zaznaczenia i przytoczenia w całości jest tekst przysięgi wierności, jaki każdy z arcybiskupów

i biskupów obejmujących swe obowiązki był zobowiązany złożyć Prezydentowi RP:

”Przed Bogiem i na święte Ewangelje przysięgam i obiecuję, jak przystoi Biskupowi, wierność Rzeczypospolitej Polskiej. Przysięgam i obiecuję, iż z zupełną lojalnością szanować będę Rząd, ustanowiony Konstytucją, i że sprawię, aby go szanowało moje duchowieństwo. Przysięgam i obiecuję poza tem, że nie będę uczestniczył w żadnym porozumieniu, ani nie będę obecny przy żadnych naradach, któreby mogły przynieść szkodę Państwu Polskiemu lub porządkowi publicznemu. Nie pozwolę memu duchowieństwu uczestniczenia w takich poczynaniach. Dbając o dobro i interes Państwa, będę starał się o uchylanie od niego wszelkich niebezpieczeństw, o których wiedziałbym, że mu grożą” [9].

Umowa dokonywała podziału hierarchicznego, którego Kościół zobowiązał się nie zmieniać bez konsultacji z Rządem. Wyróżniono trzy obrządki – Łaciński z pięcioma prowincjami i arcybiskupstwami, podzielonymi następnie na diecezje, Grecko-Ruski z jedną prowincją, arcybiskupstwem i dwiema diecezjami oraz Germański z jednym arcybiskupstwem (art. IX). W każdej z 17 diecezji miały funkcjonować seminaria duchowne (art. XIII) [9].

Wprowadzona została obowiązkowa nauka religii we wszystkich szkołach powszechnych. Jedyne wyjątki stanowiły szkoły wyższe (art. XIII) [9].

Wartymi szczególnej uwagi są kwestie finansowe. W artykule przedstawię je na wybranych zagadnieniach. Duchowni oraz osoby prawne kościelne zostali zobligowani do płacenia podatku identycznego z podatkiem osób cywilnych. Jednakże budynki takie jak m.in. seminaria duchowne czy domy przygotowawcze dla zakonników i zakonnice zostały z niego zwolnione (art. XV) [9].

W Konkordacie Państwo Polskie uznało prawo kościelnych osób prawnych do majątków ruchomych i nieruchomości, dochodów oraz

innych praw własności. Dano także możliwość wpisania wyżej wymienionych praw do ksiąg hipotecznych [9].

Szczególnego zaznaczenia wymaga sprawa dóbr materialnych, które zostały zabrane Kościołowi przez państwa zaborcze – Austrie, Prusy i Rosję, a które w czasie spisowania konkordatu znajdowały się na terytorium Rzeczypospolitej. Chodź konkordat wprost określa, że sprawy te zostaną rozstrzygnięte przez późniejszy akt prawny, zawiera tymczasowe rozwiązanie tej kwestii. Mianowicie Państwo zobowiązało się zagwarantować Kościołowi uposażenie roczne i to nie niższe od tych wypłacanych uprzednio przez państwa zaborcze (art. XXIV § 3). Określenie tego uposażenia zostało zawarte w załączniku do konkordatu i przedstawia się w następujący sposób:

- I. Uposażenie duchowieństwa – miesięczne w zależności od bieżącej mnożnej dla urzędników państwowych (określono tu ilość punktów przyznanych poszczególnym członkom Kościoła wymienionych w 13 kategoriach – obrazuje to tabela poniżej)
- II. Uposażenia emerytalne roczne – 383 413 zł (podzielone na pensje emerytalne duchowieństwa oraz wdów i sierot po duchownych obrządku greckokatolickiego)
- III. Uposażenie roczne chórów katedralnych i niższych urzędników kościelnych – 63 298 zł
- IV. Koszta roczne administracji kościelnej – 750 940 zł (podzielone na wizytacje pasterskie biskupów, konsystorze biskupie, prowadzenie ksiąg parafialnych oraz wydatki na pocztę)
- V. Zapomoga roczna dla zakładów kościelnych – 20 900 zł
- VI. Roczny fundusz budowlany – 1 016 000 zł
- VII. Inne wydatki roczne – 45 500 zł

Stanowisko	Punkty lub kwota
Kardynałowie	2 5000 punktów, 800 zł
Arcybiskupi	2 0000 punktów, 600 zł
Biskupi diecezjalni	1 700 punktów, 600 zł

Biskupi pomocniczy	1 250 punktów
Członkowie kapituł	600 punktów
Proboszczowie	270 punktów
Rektorzy kościołów filiacyjnych, wikariusze i urzędnicy konsystorz	200 punktów
Zakonnicy kongregacyj, pobierający uposażenie od Państwa	125 punktów
Profesorowie seminariów	600 punktów
Uczniowie seminariów	125 punktów
Audytory Trybunału Świętej Roty	Uposażenie profesorów zwyczajnych na uniwersytetach
Sekretarz Audytora	600 punktów
Nauczyciele Instytutów Teologicznych, mający prawa profesorów gimnazjalnych	Uposażenie nauczycieli szkół średnich

Minister Skarbu zobowiązany został do przyznania wyżej wymienionego uposażenia każdej diecezji oddzielnie, na podstawie sum ryczałtowych zaprezentowanych przez wyznaczonego to tego ordynariusza, który następnie dokona także stosownego jego rozdziału (załącznik A) [10].

Przy dokonywaniu podziału dóbr zagarniętych przez państwa zaborcze, w przypadku gdy seminaria, mensy biskupie oraz beneficja proboszczowskie nie będą w posiadaniu ziemi lub będą jej mieli zbyt mało, otrzymają odpowiednio 180, do 180 oraz 15 do 30 hektarów beneficjów na własność (art. XXIV) [9].

Konkordat polski z roku 1925 miał być w założeniu aktem wzorcowym. Jego regulacje miały posłużyć za wzorec dla innych konkordatów. Już na etapie projektu w uwagach zapisano iż, „Stolica Św. życzy, żeby polski konkordat był tak zredagowany, żeby w przyszłości służył za podstawę wszystkim innym konkordatom” [7]. Niewątpliwie tak się stało. Z pewnością miał wpływ na konkordat włoski z 1929 roku, w którym ewidentnie dostrzec można pewne logiczne do polskiej umowy rozwiązania [11]. M.in. w art. 20 bisku-

pi zobowiązani byli do złożenia praktycznie identycznej przysięgi wierności głowie Państwa jak w konkordacie polskim [12].

Zwołany 11 października 1962 roku i trwający do 8 grudnia 1965 Sobór Watykański II radykalnie zreformował dotychczasowe stanowisko Kościoła w wielu sprawach m.in. wolności religijnej. Sobór wprowadził szereg konstytucji, deklaracji oraz dekretów. Wypracowana w czasie jego trwania Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* zawiera w art. 6 postulat wolności religijnej wszystkich obywateli oraz wszystkich wspólnot religijnych [13].

Kolejnym dokumentem wartym szczególnej uwagi jest Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, zawierająca art. 76, w którym przedstawiono stosunek Kościoła do wspólnoty politycznej. Wyraźnie zaznaczono w nim apolityczność Kościoła. Ciekawym jest zapis o dobrach doczesnych, wykorzystywanych przez niego: ”Nie pokłada jednak swoich nadziei w przywilejach ofiarowanych mu przez władze państwowa; co więcej, wyrzeknie się korzystania z pewnych praw legalnie nabytych, skoro się okaże, że korzystanie z nich podważa szczerłość jego świadectwa albo że nowe warunki życia domagają się innego układu stosunków” [14].

Wyżej wymienione posoborowe założenia wywołały konsternację w świecie prawniczym. Dla niektórych z prawników postulaty te stały w sprzeczności z licznymi przywilejami, jakie zostały zagwarantowane kościołowi katolickiemu w konkordatach, dlatego pojawiły się głosy, iż sobór Watykański II zakończył „epokę konkordatów”. Nie stało się tak jednak. Natomiast koniecznym stało się dostosowanie konkordatów do nowego posoborowego stanowiska Kościoła [1].

Konkordat z 1925 został zerwany 12 września 1945 uchwałą Rady Ministrów, za przyczynę podając liczne naruszenia przez Stolicę Apostolską jego postanowień w czasie II wojny światowej. Stosunki dyplomatyczne między Polską a Stolicą Apostolską zostały ponownie nawiązane dopiero 17 lipca 1989 roku. Wkrótce rozpoczęto pracę nad

nowym konkordatem, który został przyjęty przez Radę Ministrów 1 czerwca 1993 roku a następnie podpisany przez Nuncjusza Apostolskiego w Polsce arcybiskupa Józefa Kowalczyka oraz Krzysztofa Skubiszewskiego, ówczesnego Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w rządzie Hanny Suchockiej [15].

Dokument ten został sporządzony w języku polskim oraz włoskim. Zawiera 29 artykułów oraz rozbudowaną preambulę. Na wybranych przykładach omówione zostaną zarówno różnice jak i podobieństwa cechujące oba akty prawne, regulujące sytuację prawną między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą. W poprzednim konkordacie w preambule znalazł się jedynie cel ustanowienia dokumentu, nowa umowa prócz chęci unormowania wzajemnych stosunków między Kościołem a Państwem Polskim, odwołuje się w niej m.in. także do doniosłej roli Kościoła w historii Państwa oraz do poszanowania godności osoby ludzkiej oraz jej praw [16].

Podobnie jak we wcześniejszym akcie prawnym zagwarantowane zostało prawo do utrzymywania stosunków Kościołowi katolickiemu oraz jego osobom zarówno fizycznym jak i prawnym na zasadzie swobodności ze Stolicą Apostolską, a także potwierdzono rezydencję Nuncjusza Apostolskiego w Polsce oraz polskiego Ambasadora w Rzymie (art. 2, 3). Ciekawą regulacją, na którą niewątpliwie wpływ miały postanowienia soboru Watykańskiego II jest zapis, że zarówno Państwo jak i Kościół katolicki cechują się niezależnością oraz autonomią oraz zobowiązały się do szanowania wyżej wymienionych cech dla wspólnego działania dla „rozwoju człowieka i dobra wspólnego” (art. 1) [16].

Niezwykle istotny jest artykuł 4, gwarantujący Kościołowi katolickiemu osobowość prawną. Uzyskały ją także instytucje kościelne, personalne oraz terytorialne, pod warunkiem wcześniejszego uzyskania jej na podstawie prawa kanonicznego (art. 4) [16].

W konkordacie z 1993 roku zawarto nie występujący wcześniej zapis o dniach wolnych od pracy, niedzielach oraz świętach, takich jak drugi Dzień Wielkanocy czy 15 sierpnia – uroczystość

Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (art. 9). Ciekawym zagadnieniem jest uregulowanie sytuacji prawnej małżeństwa. Otóż zawarcie aktu małżeństwa kanonicznego wywołuje również cywilnoprawne skutki, jeśli zostaną spełnione trzy przesłanki – nie występują prawne przeszkody do zawarcia małżeństwa cywilnego, nupturienti wyrażą wolę jego zawarcia oraz zostanie zachowany 15-dniowy termin wpisania faktu zawarcia małżeństwa w akta stanu cywilnego (art. 10) [16].

Konkordat zawiera regulację, iż Kościół katolicki sam tworzy struktury terytorialne na terenie Państwa polskiego (art. 6). Podobnie jak we wcześniejszym konkordacie Stolica Apostolska uzyskała wyłączne prawo mianowania i odwoływania biskupów. Organy władzy państwowej nie mają wpływu na jego wybór. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej jedynie otrzymuje przed nominacją poufną informację o nazwisku biskupa diecezjalnego (art. 7). Nowy konkordat nie przewiduje żadnej przysięgi wierności, którą byli zobowiązani złożyć duchowni przed II wojną światową [16].

Zbieżne w dwóch konkordatach są przepisy dotyczące powołania przez biskupa specjalnej komisji w każdej diecezji mającej na celu ochronę dóbr stanowiących szczególne znaczenie. W konkordacie z 1925 miała ona działać w porozumieniu z wyznaczonym do tego Ministrem (art. XIV), natomiast porozumienie z roku 1993 oddelegowało do tego zadania właściwe władze państwowe (art. 25) [9, 16].

W nowej umowie większy jest nacisk na działalność duszpasterską, humanitarną, charytatywną czy oświatowo-wychowawczą. Konkordat m.in. zagwarantował możliwość wykonywania praktyk religijnych czy to dzieciom i młodzieży na koloniach czy osobom przebywającym w zakładach takich jak m.in. resocjalizacyjny czy opieki zdrowotnej i społecznej (art. 13,17). Przyznano prawo do prowadzenia przez instytucje kościelne działalności misyjnej, charytatywnej i opiekuńczej oraz urządzania zbiorów publicznych na ten cel. Ponadto wyłączono zastosowanie przepisów prawa świeckiego do

tych zbiorów, w przypadku, gdy przeprowadzone będą w specjalnie określonych miejscach (art. 21) [16].

Państwo zobowiązało się m. in do zorganizowania w szkołach publicznych oraz przedszkolach nauki religii, nie była jednak ona obowiązkowa. Zagwarantowane zostało prawo Kościoła do przeprowadzania nauk dla osób dorosłych (art. 12). Ważnym zagadnieniem było prawo do zakładania oraz prowadzenia katolickich placówek zarówno oświatowych jak i wychowawczych, w granicach określonych prawem kanonicznym oraz ustawami. Państwo oraz organy samorządu terytorialnego zostały zobligowane do dotowania wyżej wymienionych placówek oraz szkół (art. 14). Kościół uzyskał również prawo do zakładania szkół wyższych, dwie z nich – Katolicki Uniwersytet Lubelski oraz Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie również są dotowane przez Państwo (art. 15) [16].

Zapewniono również prawo Kościoła do wszelkich publikacji oraz korzystania z środków masowego przekazu (art. 20) [16].

W konkordacie nie ma zbyt wielu przepisów dotyczących spraw finansowych. Artykuł 22 ustęp 2 reguluje, iż te zagadnienia będą przedmiotem prac specjalnie powołanej w tym celu komisji, która "(...) uwzględni potrzeby Kościoła, biorąc pod uwagę jego misję oraz dotychczasową praktykę życia kościelnego w Polsce" (art. 22) [16].

Dodatkowo w przepisach końcowych zaznaczono możliwość nowych umów zawieranych między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą w przypadku wystąpienia zagadnień nowych bądź dodatkowych, które należy rozwiązać (art. 27) [16].

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy zaznaczyć, iż wpływ na zagadnienia poruszane w obu konkordatach, a co za tym idzie także na sytuację prawną, niewątpliwie miała sytuacja polityczna w czasie ich spisywania. W pierwszym z nich można znaleźć szereg regulacji dotyczących spraw finansowych, w szczególności dotyczących dóbr kościelnych zagarniętych przez państwa zaborcze. Za wyznacznik tamtego okresu można również uznać obowiązek

modlitwy za Ojczyznę oraz Prezydenta, a także składanie przez osoby duchowne przysięgi wierności. Konkordat spisany 68 lat później reguluje już inne zagadnienia. Pod wpływem założeń soboru Watykańskiego II dużo uwagi poświęcono działalności oświatowo-wychowawczej, duszpasterskiej, humanitarnej czy charytatywnej. Znamionnym jest także artykuł 1 konkordatu, w którym Kościół katolicki w Polsce razem z Państwem współdziała dla "rozwoju człowieka i dobra wspólnego" oraz zawarte w preambule poszanowanie godności człowieka. Istotnym dla działania we współczesnym świecie jest osobowość prawna, jaką otrzymał zarówno Kościół katolicki jak i jego instytucje. Pozwala to m.in. na zakładanie fundacji przez kościelne osoby prawne, którą to możliwość reguluje nowa umowa ze Stolicą Apostolską. Konkordaty z 1925 oraz 1993 roku zawierają także pewne regulacje wspólne. W obu dokumentach możemy znaleźć zagadnienia dotyczące m.in. utworzenia przez biskupa w każdej diecezji, komisji mającej na celu ochronę dóbr stanowiących szczególne znaczenie czy prawo swobodnego kontaktu Kościoła w Polsce ze Stolicą Apostolską.

1. Krukowski J. Konkordat polski znaczenie i realizacja. Lublin, 1999. 392 s.
2. Kodeks Prawa Kanonicznego. kan. § 361.
3. Manteuffel T. Historia Powszechna. Średniowiecze. Warszawa, 2007. 557 s.
4. Bursche E. Historia Konkordatów. Kraków, 1996. 95 s.
5. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej // Dziennik Ustaw. 1921. 44 poz. 267.
6. Rataj N. Pamiętniki 1918–1927. Warszawa 1965. 488 s.
7. Chylak K. Układy o ziemskich marnościach: Kościół katolicki wobec problemów odzyskania i redystrybucji dóbr duchownych w Polsce w latach 1918–1925. Łódź, 2009. 336 s.
8. Grabski S. Pamiętniki. Warszawa, 1989. 417 s.
9. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r.) // Dziennik Ustaw. 1925. № 72. Poz. 501.

10. Załącznik A do Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r.

11. Lichota M. Wpływ konkordatu polskiego 1925 r. na konkordat włoski 1929 r. // *Історія релігій в Україні: наук. щорічн.* Львів, 2016. С. 583–593.

12. Acta Apostolicae Sedis, XXI (1929). Concordato Fea La Santa Sede E L'Italia. art. 20.

13. Deklaracja o wolności religijnej, Dignitatis humanae // Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje / [red. nauk. Julian Groblicki, Eugeniusz Florkowski]. S. 629–659.

14. Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes // Sobór Watykański II... S. 811–987.

15. Wisłocki J. Konkordat polski 1993: tak czy nie? Poznań, 1993. 240 s.

16. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. // *Dziennik Ustaw.* 1998. № 51. poz. 318.